

Campanes de Penyagolosa. Crear una xarxa d'amics de les campanes a Xodos, Benafigos, Atzeneta i Vistabella del Maestrat

Pablo Solsona Palazón i Elvira Safont Pitarch

Les campanes són un element comú de Xodos, Benafigos, Atzeneta i Vistabella del Maestrat: formen part del patrimoni material i des de fa uns mesos el seu toc manual ha sigut declarat Patrimoni Immaterial per la UNESCO.

A partir de la restauració de les campanes de Vistabella del Maestrat per a incentivar les visites al campanar de titularitat pública es duen a terme activitats de posada en valor de les campanes: concerts, convocatòries obertes de participació en els tocs i visites explicatives que generen interès sobre aquest patrimoni que estava adormit.

Pablo Solsona, de Xodos, fa el contacte amb el gremi de campaners valencians, participa en les trobades i consuetes de tocs manuals arreu del País Valencià i aporta al territori la iniciativa de fer el recull dels tocs tradicionals que la gent major encara recorda.

Fer el llistat de totes les campanes del territori, treballar per la seua restauració i conservació, fer la recerca als arxius municipals per a reconstruir la seua història, organitzar tallers de tocs, elaborar un calendari de concerts: la xarxa d'amics de les campanes de Penyagolosa és un projecte per a crear comunitat.

Paraules clau: Penyagolosa, campanes, territori, comunitat

Les campanes són un element comú de Xodos, Benafigos, Atzeneta i Vistabella del Maestrat: formen part del patrimoni material del territori i, des de finals de 2022, el seu toc manual ha sigut declarat patrimoni immaterial per la UNESCO.

Abans de la generalització de l'ús dels rellotges, les campanes marcaven el temps i distribuïen el ritme quotidià de les persones i dels nostres pobles i ciutats: el toc d'alba marcava el començament del dia, el d'Àngelus assenyalava el migdia i el toc de l'Ave Maria marcava el vespre i la fi de la jornada de sol a sol. Però les campanes tenien més objectius com a mitjans de comunicació: avisaven de l'existència de foc, manifestaven l'alegria d'un bateig o anunciaven la tristesa d'una mort, per exemple.

La seua funció informativa s'ha anat extingint amb el pas dels anys, al temps que ha deixat de ser necessària: abans assenyalaven totes les festes de l'any, sonaven durant les processons i a les entrades i eixides de les rogatives, cridaven als oficis religiosos..., ara ja no marquen tot el calendari de l'any, per tant han perdut part del seu valor tradicional però encara toquen a mort i, sobretot, criden a festa.

UN POC D'HISTÒRIA

El País valencià ha sigut i és un territori de l'estat espanyol referent en el món campaner, amb una àmplia cultura i un gran patrimoni de campanes. Durant l'última guerra civil es va destruir una gran part d'aquest patrimoni: les campanes es fonien per a fer-les servir, entre d'altres, per a construir canons. Normalment es destrueixen les campanes d'ús litúrgic i queden als campanars la o les campanes de funció horària. Després de la guerra, va haver un moviment molt important a les comarques valencianes de construcció de campanes, fet que no es va manifestar igual en altres territoris propers com és el cas d'Aragó. Als anys vuitanta va començar una altra revolució molt destacable pel que fa a l'electrificació de campanes. Es pensava que amb aquest nou sistema de mecanització es guanyaria en qualitat i comoditat, però realment va tindre una conseqüència nefasta, va suposar una important desaparició de la figura del campaner, i amb ell una pèrdua del patrimoni immaterial sonor sense precedents. També van començar a sorgir problemes als campanars motoritzats, com el trencament dels mateixos motors, batalls, campanes..., a causa precisament de la desaparició del campaner, que exercia de vertader vigilant d'aquest magnífic patrimoni.

Figura 1. Volteig de campanes per l'entrada de la rogativa de Vistabella. Juny 2022. Edurne Garcia.

Figura 2. Volteig de campanes per l'entrada de la rogativa de Vistabella. Juny 2022. Edurne Garcia.

Actualment gran part de les campanes de Penyalgosa i de les rodalies estan completament motoritzades, excepte les d'algunes ermites i les del campanar de Vistabella del Maestrat, on la tasca del campaner ja fa molts anys que va passar a ser història. Cal esmentar i destacar que aquest fet de no arribar a motoritzar les campanes afegeix al conjunt un valor i una protecció tant patrimonial com cultural incalculable, i posa Vistabella del Maestrat al mapa com a exemple de conservació i respecte pel toc manual de campanes passat, present i futur.

L'any 2013 el toc manual de campanes de la cate-

dral de València, del campanar de la Vila de Castelló de la Plana, de la catedral de Santa Maria de Sogorb i de l'església de l'Assumpció de Nostra Senyora d'Albaida van ser declarats (BIC) bé d'interès cultural immaterial, màxima protecció actual pel que fa als tocs de campanes i el seu espai sonor.

Les campanes i el campanar, patrimoni material

Excepte en el cas dels campanars declarats BIC esmentats anteriorment, la resta de campanars i campanes estan «desprotegits» davant de qualsevol modificació i intervenció. Des de sempre, les tasques de recuperació i restauració dels campanars i de les campanes han estat organitzades i portades a terme amb el criteri propi de cada empresa encarregada i sense cap model establert per la Generalitat per a restaurar de manera adequada amb l'objectiu de poder mantenir viva la tasca del toc manual de campanes.

Davant aquesta absència de pautes oficials és vital crear grups de treball sensibilitzats i ben assessorats, formats per persones que mantinguen viva la figura del campaner avui en dia. És ben important tindre aquests conceptes clars i que tant els encarregats de les restauracions com la gent de la població siguen guiats de manera que les intervencions tinguen èxit: es fa patrimoni quan la gent del territori el coneix i el posa en valor.

Cal apuntar també que el fet que molts campanars siguen propietat de l'Església ha creat dificultats en el seu manteniment, i presenten un problema afegit respecte del control de la seua conservació i el finançament que necessiten, de vegades són els Ajuntaments els encarregats dels recursos que es troben dins un campanar propietat de l'Església, i els límits de cada institució han complicat la defensa del patrimoni.

Les torres de rellotge sempre han sigut de titularitat pública ja que els Ajuntaments estaven obligats a informar del temps horari, i tant aquestes com els campanars públics tenen, d'entrada, més facilitats per a ser incorporats a la resta de béns patrimonials de cada territori. Cal, però, que les respectives corporacions municipals tinguin consciència del seu valor.

Origen del projecte al territori

L'Ajuntament de Vistabella va restaurar l'any 2021 les campanes i els accessos al campanar del poble, que és de titularitat pública, amb l'objectiu d'incorporar aquest valor a la resta de valors patrimonials del terme. A partir d'aquesta restauració i per a incentivar les visites es pretén dur a terme activitats de posada en valor de les campanes: mostres de

tocs, convocatòries obertes de participació en els tocs i visites explicatives per a generar interès al respecte d'un patrimoni que estava adormit.

Per fer-ho possible es posen en contacte amb persones del Noble Gremi de Campaners que puguin ajudar a dur a terme l'organització dels actes de sensibilització (mostra de tocs), l'assessorament de la restauració tant a l'Ajuntament com a l'empresa encarregada de fer-la, i finalment, a l'acte d'inauguració de les campanes.

Amb aquest projecte, es pretén formar una agrupació amb gent local que pugui recuperar, reivindicar i dur a terme els tocs de campanes a Vistabella del Maestrat i a la resta de pobles del territori i que aquests puguin continuar al llarg del temps.

Figura 3. Mostra de tocs. Agost 2022. Elvira Safont.

Figura 4. Interior del campanar de Vistabella del Maestrat. Maig 2022. Tonica Safont Pitarch.

Paral·lelament l'Arxiu de Vistabella comença una primera recerca sobre la documentació de les campanes i publica un article per obrir expectatives sobre aquest patrimoni; al ple de l'estiu, tot just després de la restauració, els campaners de la Plana i del Comtat fan tocs per inaugurar la nova vida del campanar. A partir d'aquest moment quan hi ha una celebració es demana col·laboració i amb la direcció i supervisió d'algun campaner les persones voluntàries ajuden a tocar les campanes.

Jornada “les persones i els patrimonis”

Pablo Solsona, de Xodos, participa amb més membres i associacions del gremi de campaners valencians en les trobades i consuetes de tocs manuals arreu del País Valencià i aporta al nostre territori la iniciativa de fer el recull dels tocs tradicionals que la gent major encara recorda.

Dins les Jornades de Les Persones i els Patrimonis, l'Ajuntament de Vistabella va programar una visita guiada al campanar, la va encarregar a Pablo Solsona que va fer una mostra de tocs en què va convidar els assistents a participar-hi. Els mateixos participants a les jornades van aportar idees de com es pot plantejar fer un laboratori ciutadà al voltant de l'interès en les campanes, o com teixir relacions veïnals i crear una xarxa de persones amb aquest patrimoni.

Serà a través del grup-motor de les jornades, que estava format per assistents dels quatre pobles, que la proposta de Pablo s'escamparà i tirarà avant el projecte Campanes de Penyagolosa.

Campanes de Penyagolosa

Fer el llistat de totes les campanes del territori, treballar per la seua restauració i conservació, fer la recerca als arxius municipals per reconstruir-ne la his-

tòria, organitzar tallers de tocs, gravar la memòria de la gent major sobre antics tocs, elaborar un calendari anual de tocs..., totes aquestes accions formen part de la proposta de treball de Pablo Solsona que va dirigida les persones de Xodos, Benafigos, Atzeneta i Vistabella del Maestrat, i el seu objectiu principal és crear la xarxa d'amics de les campanes de Penyagolosa.

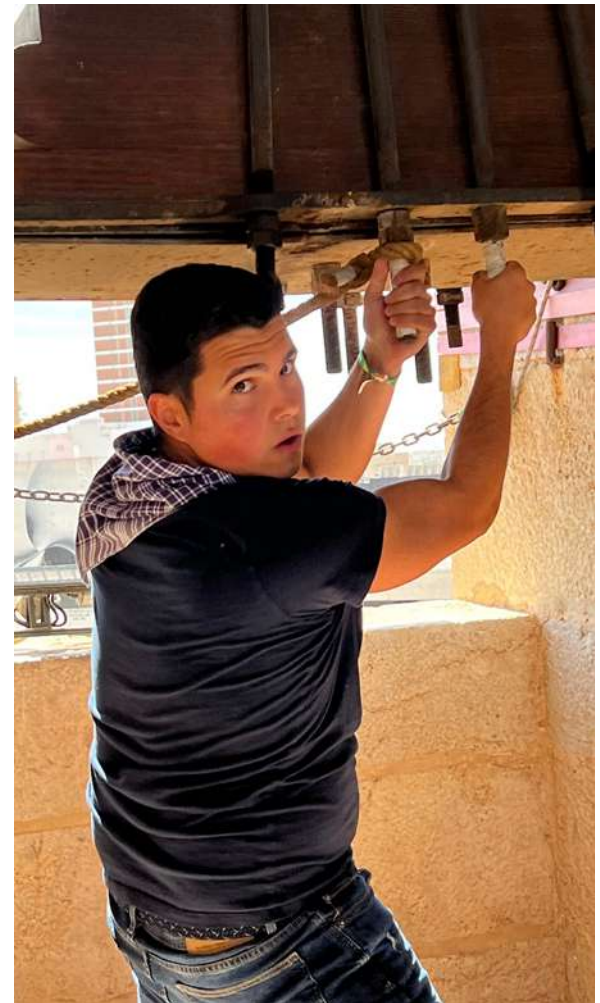

Figura 5. Pablo Solsona, campaner de Xodos. Març 2023. Elvira Safont.

L'interès demostrat per les persones del territori, tant per l'escolta de les demostracions que s'han fet com per participar directament en els tocs dins el campanar de Vistabella planteja expectatives d'interrelacionar diferents Ajuntaments en el seu patrimoni sobre les campanes i, sobretot, de generar vincles i iniciatives entre les persones interessades, de fomentar els lligams en un territori cada vegada més despoblat, no només entre els pobladors sinó també d'aquests en xarxes externes de persones que toquen campanes.

L'estiu 2023 hi ha programat al campanar de Vistabella el primer taller del territori sobre el toc manual de campanes, amb l'objectiu de dinamitzar el projecte. Serà possible amb cofinançament del PEU de l'UJI i de l'Ajuntament de Vistabella. El taller tindrà una breu part teòrica i una més àmplia de pràctica per aprendre a repicar, alçar, parar i voltejar, i poder reproduir en grup diferents tipologies de tocs tradicionals.

Campanes de Penyagolosa no és una iniciativa per a restaurar campanes, és un projecte per a restaurar relacions i crear comunitat mentre es voltegen campanes.

Enllaços relacionats

Campaners de la catedral de València: campaners.com

Cursos d'introducció a les campanes i als tocs: http://campaners.com/php/tema_textos.php?numero=12

Publicacions pròpies

La llengua de les campanes: <http://www.cepenyagolosa.org/la-llengua-de-les-campanes/>

Història de les campanes de Vistabella:

<http://www.cepenyagolosa.org/historia-de-les-campanes-de-vistabella/>

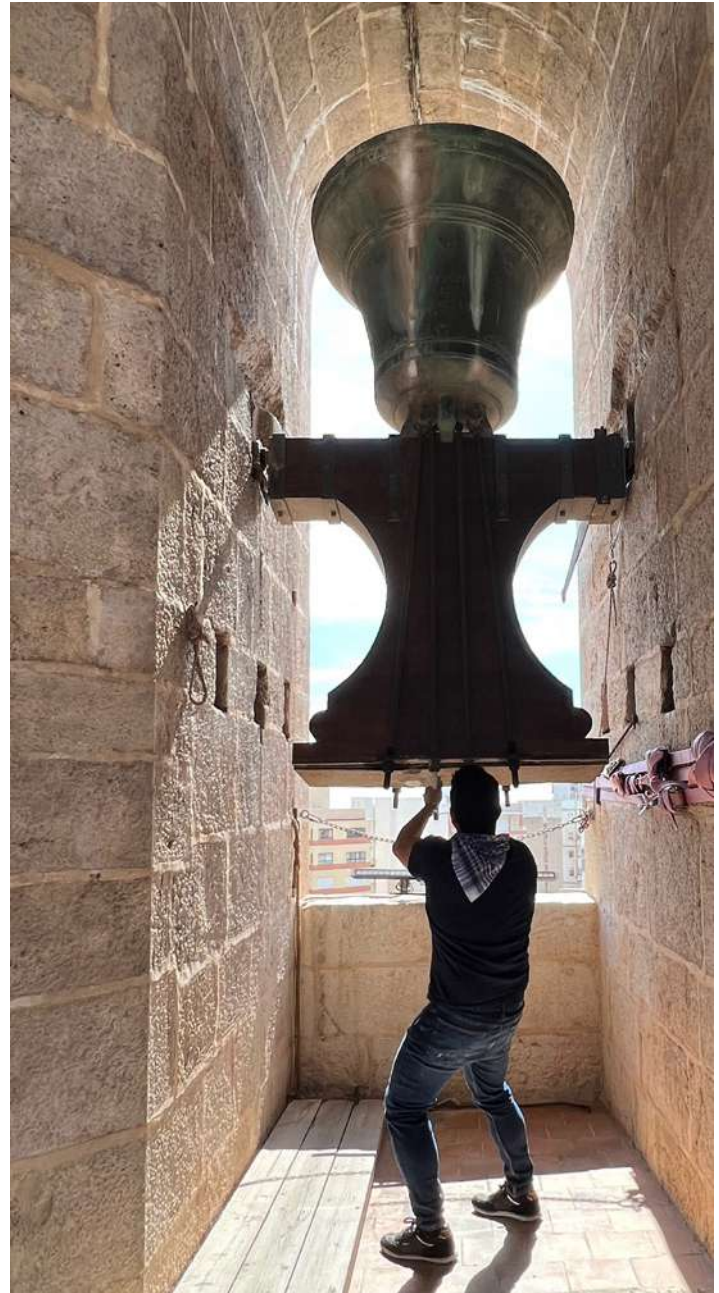

Figura 6. Pablo Solsona, campaner de Xodos. Març 2023.
Elvira Safont.